

Czesław Wiśniewski

"Zagrożenia emocjonalne i społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych", Henryk Cudak, Toruń 2010 : [recenzja]

Pedagogika Rodziny 3/4, 221-226

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czesław Wiśniewski

**Henryk Cudak, Zagrożenia emocjonalne i społeczne
dzieci z rodzin rozwiedzionych, Toruń 2010,
Wydawnictwo Adam Marszałek, ss.320.**

Rozpocznijmy od następujących przemyśleń Autora recenzowanej książki:

„Naturalnym dążeniem każdego dojrzałego społecznie, emocjonalnie i fizycznie mężczyzny i kobiety jest pragnienie zawarcia związku małżeńskiego oraz tworzenie własnej, biologicznej rodziny. Małżeństwo i rodzina dla wielu młodych ludzi jest atrybutem wzajemnej miłości, szacunku, wspólnych doświadczeń rodzicielskich, dawania siebie, rozwijania wspólnej kariery życiowej i zawodowej, urozmaicenia życia, zaspokojenia wspólnych potrzeb”.

„Trzeba przekonać rodziców i potencjalnych rodziców, że rozwód jest wielką tragedią i nieszczęściem dla dzieci. Pozostawia bowiem ból i niezatarty ślad na ich całym dalszym życiu. Dzieci pragną mieć dobrych rodziców, przeżywają bardzo dramatycznie rozpad swojej rodziny. Wówczas proces wychowawczy ulega zaburzeniom, czego efektem jest negatywne zjawisko społeczne – dzieci trudne, dzieci niedostosowane oraz negatywne zjawisko psychiczne – zaburzone sfery osobowościowe i emocjonalne”.

Pierwszy akapit należy do słów otwierających niniejszą książkę. Drugi to jej słowa końcowe – zamykające. Stanowią one (pierwsze i drugie) swoistą klamrę spinającą całość treści, które zawarto poza wstępem i zakończeniem, w siedmiu rozdziałach szczegółowych.

Rozdział I. Rozwody rodziców – problem współczesnych czasów.

Zjawisko rozwodów znane było już w świecie antycznym. Podstawowe regulacje prawne w tym zakresie odnaleźć można w przepisach prawa babilońskiego, asyryjskiego, hetyckiego czy greckiego. Szczególnie wiele miejsca rozwodom poświęca rzymskie prawo małżeńskie. W prawie tym rozwód definiowano jako

czynność czysto prywatną, dokonywaną bez uczestnictwa organów państwowych, bez obowiązku badania przyczyn i skutków rozejścia się małżonków. Takie rozumienie pojęcia rozwodu doprowadziło do jego sporej powszechności w epoce rzymskiego prawa klasycznego. W dawnym prawie niemieckim rozwód traktowano jako prywatną umowę stron małżeńskich. Zwycięstwo chrześcijańskiej koncepcji świata i człowieka w wiekach średnich przyniosło nowe spojrzenie na sprawy małżeństwa i rodziny. Rozwody będące negatywnym i grzesznym elementem życia rodzinnego zostały zakazane przez Kościół. Dopiero reformacja i wiek oświecenia utorowały drogę do kształtowania się nowego prawa rozwodowego, niezwiązanego z doktryną wyznaniową. W wyniku jego upowszechnienia i dokonujących się zmian społeczno-obyczajowych nastąpiło pewne spopularyzowanie rozwodów w wiekach późniejszych. Polskie prawo opiera się na konstytucyjnej zasadzie ochrony trwałości rodziny, ale nie wyklucza możliwości rozwiązania małżeństwa. Głównymi przyczynami rozwodów są: niezgodność charakterów, nieodchowanie wierności małżeńskiej, nadużywanie alkoholu, naganny stosunek do członków rodziny, nieporozumienia na tle finansowym, trudności mieszkaniowe, dłuższa nieobecność, niedobór seksualny, różnice światopoglądowe (częstotliwość występowania od 28,9% – przyczyna pierwsza do 0,04% – przyczyna ostatnia). Rozwody są źródłem wielu tragedii dziecięcych. Dzieci młodsze (do lat 3) oraz starsze (powyżej lat 9) zdają się być pod najmniejszym wpływem kryzysu rozwodowego, natomiast najbardziej na niego podatne są dzieci w przedziale wiekowym od 3 do 9 lat.

Rozdział II. Podstawy metodologiczne badań własnych.

Założono następujący cel badań: *próba ukazania zagrożeń emocjonalnych i społecznych dzieci z rodzin rozwiedzionych w środowisku rodzinnym, szkolnym i rówieśniczym (...), pogłębiona analiza wybranych czynników środowiska rodzinnego małżeństwa rozwiedzonego determinujących stan emocjonalny, przekazywane wartości oraz występujące trudności wychowawcze w pracy z dziećmi (...), poszukiwanie wielostronnych zależności (ich rodzaju i charakteru), jakie istnieją między rozwodem rodziców a funkcjonowaniem dziecka w środowisku rodzinnym, rówieśniczym i szkolnym.* Problem główny badań zawarto w pytaniu: *w jakim stopniu oraz zakresie rozwód negatywnie wpływa na funkcjonowanie społeczne, wychowawcze i emocjonalne dzieci?* Konkretyzacją problemu głównego są pytania szczegółowe wyrażające myśl przewodnią poszczególnych rozdziałów pracy. W badaniach wzięto pod uwagę dwie kategorie zmiennych (niezależne i zależne). Posłużono się metodą: sondażu diagnostycznego oraz indywidualnych przypadków. W oparciu o dokumenty Okręgowego Sądu – Wydziału Cywilnego w Piotrkowie Trybunalskim wybrano do badań 176 rodziców rozwiedzionych. Liczbę tę uzupełniono do 325 respondentów w drodze badań wstępnych w wybranych szkołach regionu łódzkiego. Rodzice z rodzin pełnych – 317 respondentów – stanowili grupę porównawczą.

Rozdział III. Przyczyny i skutki rozwodów rodziców.

Analizie poddano szczegółowe czynniki jako przyczyny rozwodów. Alkoholizm – najstarsi badani w wieku w wieku 40–50 lat najrzadziej (5,2%) rozwodzą się z powodu alkoholizmu, dotyczy to również małżeństw najmłodszych w wieku 20–30 lat (26,1%). Największy natomiast odsetek (66,5%) rozwodów na tym tle odnotowano wśród małżonków w przedziale wiekowym 30–40 lat. Warto zapoznać się z uzasadnieniami tejsze „prawidłowości”. Niezgodność charakterów to druga w kolejności przyczyna rozwodów. Oto jej przejawy: różnica w hierarchii wartości małżonków, brak umiejętności pójścia na kompromis, różnica poglądów politycznych, religijnych, wychowawczych czy opiekuńczych. Niewierność – występuje w każdym przedziale stażu małżeńskiego, ale największy odsetek rozwodów z tej przyczyny cechuje małżeństwa ze stażem 15–21 lat, wynosi aż 46,5%. Ma tu miejsce zarówno krótkotrwała zdrada partnera małżeńskiego lub też bardziej trwały związek z inną osobą. Konflikty – na tę przyczynę rozwodów wskazywały najczęściej osoby o średnim stażu małżeńskim. Dają tu o sobie znać takie wyróżniki atmosfery konfliktowej jak, awantury i kłótnie, nerwowość, nadmiar emocji, smutek, rezygnacja, nieufność. Dalszymi przyczynami rozwodów są – niedostatki finansowe i trudności mieszkaniowe, niezaspokojone potrzeby seksualne, opuszczenie rodziny, nuda małżeńska, dewiacje seksualne.

Rozdział IV. Zagrożenia emocjonalne dzieci z rodzin rozwiedzionych.

Zaburzenia, o których mówi tytuł, zachowują tendencję wzrostową. Są to – zachowania agresywne, kłamstwo, krzykliwość, kłótniwość, płaczliwość, nieposłuszeństwo, upór, wulgarne słowa. Często towarzyszą im problemy somatyczne i neurovegetatywne (utrata apetytu, bóle brzucha, wymioty, moczenie nocne, jękanie, tyki, stany lękowe, nadpobudliwość psychoruchowa, nerwice). Dostrzegane jest obniżanie się częstotliwości kontaktów z jednym z rodziców, a jeśli nie cechują się one zaangażowaniem uczuciowym rodzica odwiedzającego, to zanika wówczas poprawność więzi oraz zachodzi utrata autorytetu rodzica (najczęściej bywa nim ojciec) w oczach dziecka. Są to ważne diagnozy badanego zjawiska, przydatne w poszukiwaniu rozwiązań terapeutycznych.

Rozdział V. Funkcjonowanie społeczne dzieci z rodzin rozwiedzionych.

Wartościami uznawanymi i przejawianymi w życiu badanych dzieci są (kolejność, od wartości najczęściej – 50,9%, do najrzadziej – 16,4% występującej): rodzina, dobra materialna, zaradność życiowa, dobrze płatny zawód, przedsiębiorczość, życzliwość, przyjaźń, dobroć, wykształcenie, sprawiedliwość, odpowiedzialność, mądrość i wiedza, uczciwość, prawdomówność, opiekuńczość, lojalność, pomoc innemu człowiekowi, tolerancja. Aspołeczne zachowania dzieci przyjmują zaś

formy (pierwsza najczęściej występująca – 17,8%, ostatnia najrzadziej – 3,8%): kłamie i oszukuje, agresywny w zachowaniu wobec kolegów i koleżanek, lekceważy obowiązki, wywołuje konflikty, narzuca swoją wolę, używa wulgarnego słownictwa, wycofuje się z kontaktów, nie uznaje norm społecznych, przeszkadza innym, niszczy przedmioty, wagaruje.

Rozdział VI. Zaburzenia w zachowaniu dzieci z rodzin rozwiedzionych.

Oto przesłanki rodzinnego uwarunkowania trudności wychowawczych dziecka (od 45,4% do 12,5% wskazań): zerwanie więzi w rodzinie, konflikty, niewłaściwa postawa rodzicielska, agresywne zachowanie rodziców, nerwowa atmosfera, surowe kary, przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, inne. Zwróćmy przy tym uwagę na rodzaje zaburzeń w zachowaniach dzieci (od 25,7% do 3,9% wskazań): kłamstwo i oszustwo, agresja werbalna, wywoływanie konfliktów, przemoc wobec kolegów, lekceważenie norm szkolnych i koleżeńskich, bierność społeczna, inne (np. alkoholizm, narkomania), palenie papierosów, kradzież, wagarowanie, ucieczki z domu, przestępstwa wobec prawa, prostytutcja.

Rozdział VII. Dysfunkcje edukacyjne dzieci z rodzin rozwiedzionych.

Rodzice rozwiedzeni w mniejszym stopniu kontaktują się ze szkołą w porównaniu z grupą badanych rodziców z rodzin pełnych. Sporadyczne kontakty – najczęściej na wezwanie nauczyciela, (czyli w dużym stopniu wymuszone) – utrzymywane z nauczycielem-wychowawcą bądź nauczycielem przedmiotu, należą do podstawowych form więzi rodzica ze szkołą. Uczniowie z rodzin rozwiedzionych uzyskują niższe oceny szkolne. Najliczniejsza grupa dzieci (38,0%) otrzymuje oceny głównie dostateczne, natomiast w grupie dzieci z rodzin pełnych 28,7% otrzymało takie oceny. Katalog źródeł trudności edukacyjnych dzieci z rodzin rozwiedzionych przedstawia się następująco (od 31,3% do 3,7%): brak czasu dla dziecka, negatywne przeżycia dziecka, narastające trudności wychowawcze, obojętność dziecka wobec problemów szkolnych, brak pomocy rodzicielskiej w nauce, brak ojca (matki), lenistwo dziecka, przyczyny tkwiące w szkole, przyczyny inne, zdrowie dziecka, brak zdolności.

Literatura, z jakiej korzystał Autor rozprawy, jest szeroka zakresowo, ale koncentruje się – w myśl głównych intencji – na problemach pedagogicznych rodziny, przyczynach i skutkach rozwodów oraz sytuacjach wychowawczych w rodzinach rozbitych. Stanowią ją druki zwarte (np. F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, T. Arendell (red.), *Contemporary parenting*, Thousand Oaks-London-New Delhi 1997), artykuły (np. W. Chojnacka, *Reakcja dzieci na rozwód rodziców*, "Problemy Opiekunczo-Wychowawcze" 2003, nr 3) oraz dokumenty i źródła (np. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, Warszawa 2000,

Rocznik Demograficzny 2007, GUS, *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Rodziny, Warszawa 1998). Całość ujęta w alfabetycznym porządku.

W aneksach zamieszczono:

1. Kwestionariusz ankiety dla matki/ojca (pozwalający uzyskać informacje dotyczące oddziaływań wychowawczych, socjalizacyjnych, emocjonalnych środowiska rodzinnego na dziecko).
2. Kwestionariusz wywiadu w środowisku rodzinnym z matką lub ojcem (uwzględnia charakterystykę sytuacji rodzinnej dziecka, oddziaływań wychowawczych w rodzinie, atmosfery wychowawczej, stosunku do dziecka rodziców w rodzinie pełnej i rozwiedzionej).
3. Kwestionariusz wywiadu z nauczycielem-wychowawcą ucznia (obejmuje kwestie stosunku dziecka do nauczyciela, wzajemnego współdziałania, współżycia z rówieśnikami, zachowań społecznych dziecka i trudności wychowawczych).
4. Rysunek rodzinny (treści rysunku analizowano wg przyjętych kryteriów, uwzględniono usytuowanie postaci względem siebie, posilkowano się wywiadem z dzieckiem).
5. Kwestionariusz socjometryczny J.L. Moreno (wymagano podania nazwisk kolegów/koleżanek wg spełnianych warunków).
6. Test niedokończonych zdań (poddanie analizie pierwszej myśli związanej z treścią wypowiedzi).
7. Kwestionariusz wywiadu z dzieckiem (dot. funkcjonowania dziecka w środowisku rodzinnym, rówieśniczym i szkolnym, jego zachowań i stanów emocjonalnych).

Zastosowanie wymienionych narzędzi, w pełni ich metodologicznych możliwości, pozwoliło na zebranie bogatego materiału, który dzięki podjętym opisom, analizom i wnioskowaniu uczynił z pracy pozycję szczególnie wartościową. Stanowi ona znaczny wkład poznawczy w dzieło nowotworzonej pedagogiki rodziny (familiologii). Jeśli uwzględnimy całość dorobku Henryka Cudaka poświęconego problematyce rodziny, to wyróżnia się on ewidentnie na tle uprawianej przez Profesora pedagogiki społecznej. Oto niektóre wcześniejsze składowe wymienionego dorobku: *Szkice badań nad rodziną* (1995), *Rola ośrodków nieszkolnych w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców* (1997), *Funkcjonowanie rodziny a nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży* (1998), *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka* (1999), *Funkcjonowanie rodziny w pierwszych okresach rozwojowych dziecka* (2000).

Recenzowana praca ze względu na swą zawartość treściową i analityczną oraz wyjątkową staranność metodologiczną (w tym powagę w doborze odpowiednich narzędzi badawczych), jest cennym materiałem do wykorzystania przez studentów pedagogiki, socjologii, psychologii i innych nauk humanistycznych. Z pewnością pobudzi konstruktywne myślenie pedagogów, wychowawców, nauczycieli,

---

badaczy różnych przejawów życia społecznego, a także rodziców podejmujących decyzje o rozwodzie. Jest wspaniałą okazją do autorefleksji nad tą drogą, którą samemu się idzie lub zamierza się pójść. Może skłonić do stosownych przemyśleń, a może nawet do ewentualnych korekt na tej drodze. Znajdziemy tu wartościowy materiał empiryczny służący wzbogaceniu wiedzy teoretycznej z zakresu tematu, z możliwością jej zdyskontowania w praktyce pedagogicznej. Czytelnik, analizując zawartości koncepcyjne i treściowe poszczególnych rozdziałów, będzie na swój sposób je porządkował i waloryzował, według tych zamiarów i hierarchii, które wynikają z jego osobistego rozeznania w temacie i etapu własnych studiów (początkowych lub zaawansowanych). Można odnieść wrażenie, że niektórym z podjętych w pracy kwestii częściowych, towarzyszą powtórzenia, ale taka jest natura badanego problemu. Niezwykle trudno jest tu zastosować zasadę rozdzielczości, konceptualizując i definiując poszczególne pojęcia. Zważywszy, że badany problem czy rozważane zjawisko, może mieć u swych podstaw źródłowych kilka identycznych przyczyn. Poza tym sfera emocji i zachowań społecznych jest niemierzalna w ścisłym rozumieniu matematycznym, ale Profesor poradził sobie z tą trudnością, stosując arystotelowską zasadę „złotego środka”.

Kończąc, powróćmy do myśli konkluzywnej, znajdującej odbicie w licznych doświadczeniach społecznych, doznaniach i przeżyciach osobistych potwierdzanych wynikami prac badawczych, w tym recenzowanej książki: *„rozwód jest wielką tragedią i nieszczęściem dla dzieci”*. Warto czynić wszystko, by owej tragedii i nieszczęściu móc zapobiec wówczas, gdy nie jest jeszcze za późno.